

Fredrik Charpentier Ljungqvist, *Den långa medeltiden: De nordiska ländernas historia från folkvandringstid till reformation* (Stockholm: Dialogos förlag 2015). 312 s.

Den långa medeltiden är en populärvetenskaplig bok som på 300 sidor ger en introduktion till de nordiska ländernas historia från folkvandringstiden till reformationen. Det är ett tidsspänn på drygt 1 000 år. Boken är alltså inte en traditionell översikt av medeltiden, utan spänner också över den yngre järnåldern, som i nordisk historieforskning huvudsakligen är en arkeologisk period, med få bevarade skriftliga källor. Den kronologiska avgränsningen ansluter därmed till den kontinentala, där medeltiden följer på den romerska antiken. Övergången är förvisso flytande, men en ofta återropad fixpunkt utgörs av det västromerska rikets fall år 476.

Periodindelningar är teoretiska konstruktioner och det faller på historikerns lott att dra upp gränserna. Att ett religionshistoriskt perspektiv skulle ha företräde framför till exempel ett ekonomihistoriskt är inte givet. Kristendomens genombrott är knappast en självklar hållpunkt för medeltidens gryning i Norden. Den traditionella övergången från forntid till medeltid i mitten av 1000-talet är i synnerhet föga relevant för Island och Grönland, områden som koloniserades först på vikingatiden och som ges förhållandevis stort utrymme i boken. Däremot görs inget försök att justera den främre tidsgränsen. Trots att medeltiden på kontinenten övergår i renässansen på 1400-talet får reformationen allttjämt inleda den nya eller tidigmoderna tiden. Det finns goda skäl till detta. Reformationen var inte bara en religiös omvandling, utan också en samhällelig förändring, för att inte säga revolution, genom vilken maktindelningen mellan kung och kyrka, som varit utmärkande för medeltiden, upphörde.

Boken bryter också mot det nationella narrativ som kännetecknar traditionell historieskrivning, ofta med den politiska historien i centrum.

Motsatsen är globalhistoria, ett perspektiv som omfattar transnationella företeelser som jordbruk och migration. Bokens geografiska avgränsning är ett slags mellanting, nämligen de nordiska länderna, som långt före de medeltida kungarikenas framväxt ur olika regionala maktcentra, hade stora kulturella likheter. Inte minst hade nordborna ett gemensamt språk – i samtiden benämnt *dansk tunga* – med relativt små dialektala skillnader. En komplikation i sammanhanget är att det sedan länge också talades finsk-ugriska språk i Norden. Hursomhelst, författaren understryker att Norden alltid varit en del av Europa och att det i äldre forskning finns en överdriven uppfattning om en egen nordisk särart.

Författaren ger en bred översikt av den politiska, ekonomiska, sociala och kulturella utvecklingen. Däremot finns inget särskilt tema eller tolkningsperspektiv. Vilka drivkrafterna var är en fråga som författaren undviker, liksom vetenskapliga tvistefrågor, men han är oftast väl insatt i nya forskningsresultat inom såväl historia som arkeologi. Dessutom har han en god inblick i naturvetenskapliga discipliner som historisk osteologi och klimatforskning. Den senare har alltmer uppmärksammats av arkeologer och historiker i takt med att ny information tagits fram, något som författaren själv medverkat till. Ibland är framställningen emellertid så kortfattad att det blir skevt eller missvisande. Ett exempel är malningens historia som summeras i en bildtext. I denna påstås att den primitiva gnidkvarnen skulle ha varit i bruk i Norden fram till att vatten- och väderkvarnar började byggas på medeltiden. I själva verket undanträngdes gnidkvarnen av den roterande vridkvarnen redan före folkvandringstiden.

Folkvandringstiden uppfattas sedan länge som en krisperiod, kännetecknad av genomgripande förändringar. Gårdar övergavs, odlingslandskapet omstrukturerades och gamla kulturmarker växte igen. Befolkningen krympte och vissa trakter till och med avfolkades. Dessa händelser har enligt författaren orsakats eller åtminstone påskyndats av den kraftiga nedkylning som följde på två stora vulkanutbrott år 536 och 540. Den mytiska fimbulvintern synes ha varit en realitet. Flera års missväxt utan återhämtning kan ha fått svåra och ödesdigra följder, men de kalla åren i mitten av 500-talet var inte inledningen till en utdragen klimatförsämring. Tvärtom väntade en ny värmeperiod runt hörnet, som kom att utmärka medeltiden, innan den mot slutet av perioden följdes av en lång köldperiod, den så kallade lilla istiden.

Författaren betonar ofta kontinuiteten i den historiska utvecklingen, men tycker sig inte desto mindre kunna urskilja fem stora brytpunkter, varav den första var krisen i mitten av 500-talet och den sista reformationen. Däremellan utvecklades först sjöflugliga segelfartyg, som var en förutsättning för vikingatidens expansion, vilken följdes av kristnandet och de nya färdigheter som sammanhänger med kyrkans organisation. I mitten av

1300-talet slog digerdöden till och utlöste den senmedeltida agrarkrisen då många gårdar övergavs.

Det finns anledning att något dröja vid sistnämnda brytpunkt. Författaren ansluter sig helt till det samnordiska Ödegårdsprojektets övergripande resultat, vilket i projektets slutpublikation presenteras i form av en karta, som redovisar andelen ödegårdar i olika delar av Norden. Enligt kartan drabbades Norge av en mycket omfattande ödeläggelse, medan den i övriga Norden var betydligt lindrigare. Denna karta återges på nytt i boken utan att författaren med ett ord nämner den kritik som riktats mot hur ödeläggelsen har beräknats. Problemet är att Ödegårdsprojektet inte lyckades enas om en gemensam metod, vilket medför att resultaten inte är helt jämförbara. Kartan i fråga redovisar därför i första hand, vad gäller skillnaden mellan länderna, olika metoders utbredning. Senare utförda undersökningar visar på att agrarkrisen drabbade Sverige betydligt hårdare än vad Ödegårdsprojektet på sin tid stannade för. På annat ställe i boken nämner författaren att mellan hälften och två tredjedelar av befolkningen på Island dog på 1400-talet, något som också passar dåligt med redovisningen på nämnda karta.

Den långa medeltiden är en välskriven och lättläst bok. Den är rikt illustrerad med foton, kartor, teckningar och diagram. Det allnordiska perspektivet är ett viktigt bidrag till raserandet av de nationella rammar som har präglat den nordiska medeltidsforskningen. Nydanande är också den vidgade epokindelningen. Att så pass nya grepp tas i en populärvetenskaplig framställning är väl värt att uppmärksamma.

Stockholms universitet

ALF ERICSSON

Järnet och Sveriges medeltida modernisering, Jernkontorets bergshistoriska skriftserie 48 (Stockholm: Jernkontoret 2015). 488 s.

Järnhanteringen har alltid intagit en prominent plats i den svenska historiska självbilden. Oavsett om vi visualiserar 1400-talets Stockholm, Engelbrekts Norberg, stormaktstidens brukssamhällen eller 1800-talets industrialisering ser vi folk som bryter, bär, smider eller handlar med järn. Både bergsbruket och dess föregångare har sedan länge ingått i den någorlunda historiskt kunnige svenskens allmänbildning. I hur många andra länder får man redan på mellanstadiet lära sig hur en masugn fungerar?

Långt ifrån allt vi tror oss veta stämmer emellertid med vad forskare, inte minst arkeologer, idag gör gällande. Under de senaste decennierna har forskningsläget förändrats i grunden. Ett välkommet uttryck för detta är an-